

Memorijalni centri i muzeji

Folkhard Knige

Karakterizacija memorijalnih centara koncentracionih logora kao „antimuzeja“ sa „odsajem smrti“, koju je iznela Rut Kliger, ukazuje na to da se prezentacija nacionalsocijalističkih zločina ni pošto ne oslanja u pravoj liniji na istoriju razvoja muzeja u Evropi. Njen početak ne leži u „vunderkamerima“ (*Wunderkammer* - misli se na zbirke umetnina i kurioziteta, koje su neki vladari sastavljali već u XIV, XV veku. Taj pojam se na studijama istorije umetnosti na beogradskom univerzitetu nije prevodio, nego se koristio izvorni nemački termin, dok engleski termin glasi *cabinet of curiosities*. – Prim. prev.) i edukativnim zbirkama 18. i 19. veka, tako da bi bilo cinično povezati ga sa drugim izvoristom muzeja, pećinama, u kojima su se podnosile ritualne žrtve. I „policijski muzeji“, koji je trebalo da služe za zastrašivanje povodom individualnih zločina, ukazivanjem na efikasne metode krivičnog progona i razotkrivanja zločina, teško da mogu da se navedu kao uzori. Ukoliko uopšte ima nečeg što je prethodilo, to bi bio antiratni muzej Ernsta Fridriha, koji je za vreme Vajmarske republike prikazao Prvi svetski rat kao masovno ubistvo i državni zločin, a samo takvo prikazivanje shvatilo se kao političko-moralni apel „Rat ratu!“

Muzeje i memorijalne centre, radi očuvanja sećanja na nacionalsocijalističke zločine u samim koncentracionim logorima i logorima za uništavanje, tačnije rečeno, njihovo istraživanje i prikazivanje kao mesta zločina – kako u kriminalističko-policijskom, tako i u pravnom smislu – otvorili su saveznici. Oni su neposredno posle oslobođenja obezbedili objekte i dokumente i sakupljali izveštaje preživelih, ne kao muzejska dobra za buduća izlaganja, nego kao dokazne predmete, kao *corpi delicti*, za sveukupni zločinčki karakter nacionalsocijalističkog sistema. Paralelno s tim su logori otvarani za razgledanje. Nemce je trebalo konfrontirati sa zločinima koje su počinili ili za koje su bili suodgovorni. Među pripadnicima savezničkih armija postojala je želja da se razjasni smisao ratnih dejstava. Međunarodne delegacije trebalo je da se uvere u karakter zločina, kako bi mogle verodostojno da svedoče o njemu i da ga uključe u svoje refleksije u vezi sa budućnošću Nemačke. Kada je reč o Buhenvald¹⁾ u toj ranoj fazi možemo

razlikovati pet različitih uobičajnih postupaka prezentacije. Prvo su preživeli logoraši vodili posetioce kroz logor i objašnjavali im šta se ovde događalo. Drugo, posebna područja su dobila natpise sa objašnjenima, na primer: „*Place for children 5-15 years*“ („Mesto za decu od 5 do 15 godina“), „*6 men in each box*“ (Šest muškaraca u svakoj ćeliji), „*one blanket for each*“ (po jedno ćebe za svakoga), ali takođe i „*please close the door*“ (molimo, zatvarajte vrata). Treće, sastavljeni su i prikazivani naročito zastrašujući artefakti, kao, na primer, ljudski preparati. Četvrto, preživeli logoraši su, na dramatičan način i na originalnim mestima, gde se to i odigravalo, na lutkama ljudske veličine od slame i krpa, uz originalne instrumente – vešala, stalke za prebijanje, bičeve itd., – reinscenirali torture koje su morali da propate. I, peto, oslobođioci i preživeli pokušavali su, što je moguće duže, da održe stanje u logoru upravo onakvo kakvo je bilo pre oslobođenja. Značajno sredstvo u tu svrhu predstavljala je rekonstrukcija gomile leševa, kako su zatečene na dan oslobođenja, uz pomoć tela zatvorenika umrlih posle oslobođenja. Bivši politički zatvorenici su posebno koristili spoljnje zidove baraka da bi povešali plakate sa političkim, odnosno, moralistički orijentisanim apelima.

Nije teško dokučiti da na početku prizivanja u sadašnjost nacionalsocijalističkih zločina stoji splet kriminalističkih, muzeoloških i vaspitnih postupaka, da za prezentaciju nacionalsocijalističkih zločina nije bilo nikakvih uzora, već da upravo po pokušajima da se zamrzne vreme postaje jasno da su akteri, svesno ili nesvesno, morali da budu ubeđeni da za (re)prezentaciju logorske stvarnosti – kao očiglednog vrhunca nacionalsocijalističkih zločina – osim njih samih, ne postoje druga prikladna sredstva. „Sahranjivani su mnogi mrtvi, čija su tela bila razbacana po celom terenu logora, ali trebalo je takođe sačuvati nagomilane leševe kao dokaz za 'ranije stanje'“, rekao je šef medicinske službe SAD-armije posle posete logoru 25. aprila 1945. godine.²⁾ Jedva tri nedelje posle toga, kaže se u jednom izveštaju generala Omara Bredlija od 9. maja 1945. godine: „Koncentracioni logor Buhenvald je očišćen, bolesnici i leševi su udaljeni u toj meri da je ostalo samo još malo dokaza za preživljeni užas. To umanjuje vaspitnu vrednost poseta pojedinih grupa koje žele iz prve ruke da se u logorima informišu o nemačkim zverstvima. Mnogi posetioци stvarno izražavaju skepsu da su negdašnji uslovi uopšte postojali kao takvi. Zbog toga preporučujem da se odustane od daljnjih poseta logorima.“³⁾ I konač-

no: upravo ekstremnim postupkom rekonstrukcije nagomilanih leševa je, doduše, artikulirana predstava da isključivo originalni, istorijski dokument ili umetničko delo, trajno mogu da utiču na posmatrača – i utoliko je to, uprkos užasa koji čini deo toga, potpuno tradicionalno – s druge strane upravo gubljenjem diferencijacije onog, što je označeno, od onoga koji označava – u tihom identitetu ubijenih i njihovom umiranju, svaka do sada postojeća reprezentativnost i mogućnost reprezentovanja gubila svoj smisao. Istovremeno se prepoznaje granica vizualizacije.

Geneza memorijalnih centara i muzeja, koja se odnosi na nacionalsocijalističke zločine, bila bi nepotpuno skicirana, ako bi se zaboravila perspektiva onih koji su preživeli, koji su u nekadašnjim logorima videli kako politički, religiozno, nacionalno ili prosto ljudski konotirana mučilišta, tako i groblja. Prema rečima zatvorenika Buhenvalda, Vernera A. Bekerta: „Ovaj logor neka bude spomenik upozorenja svim nacijama za njihova buduća pokoljenja i istovremeno poslednje počivalište za naše mnogobrojne drugove koji su izgubili život kao žrtve nacionalsocijalističke kuge.“ Gledano iz te perspektive su polja sa grobovima, tereni zatvoreničkih logora i krematoriji povezani sa logorima predstavljali manje objektivna svedočanstva i dokaze zločina, a više posvećeno tle, koje nije predstavljalo prošlost, već mesto gde su mrtvi bili neposredno prisutni. Ovde se javlja drugi, jasan i esencijalni problem – (re)prezentacije nacionalsocijalističkih zločina, naročito u pogledu istorije i patnje žrtava: on se sastoji – izuzimajući objektivna svedočanstva, koja isključivo ukazuju na krivce – u nerazrešivom međusobnom preplitanju realnosti i relikvija, artefakata kao nosilaca informacija i obeležja i artefakata kao jedinstvenih pratilaca neprolazne prošlosti. Realnosti su osnovni materijal svake izložbe. Relikvije se, međutim, ne izlažu, nego spašavaju, čuvaju i predstavljaju unutar prostorija posvećenih njima i zaštićenim od svake profanizacije. Kada se Jevrejski Svetski kongres jula 1945. godine izjasnio u prilog podizanja jednog *Jad Lagola* (dijaspora) u Jerusalimu, nije bio zamišljen nikakav muzej, nego monumentalni kompleks vrtova sa jednom centralnom zgradom, koja bi se sastojala od nekoliko sala – de fakto „škrinja“ – u kojima bi se isto tako sačuvala imena svih nastradalih, poput drugih još uvek sačuvanih i sklonjenih duhovnih, religioznih i literarnih ostataka evropskog jevrejstva, povezanih sa realnim ili rekonstruisanim „alatkama

zločina“. „Logori za uništavanje, krematoriji i drugi instrumenti mučenja“, kako je navedeno u zapisniku.

Iako se projekat *Jad Lagola* nikada nije ostvario, sam predlog stoji kao kao primer za „tip izložbi“ neposrednog posleratnog vremena. Artefaktima u položaju relikvija žrtava, suprotstavljaju se instrumenti torture, a pri tom su manje istorijski objašnjeni ili povezani izbrušenim narativom, nego što ih kao celinu drži neposrednost užasavanja, saučešće i zgražavanje; afekti koji se očekuju, a čiji je izvor, ne na poslednjem mestu, baš podeljeno učesništvo u današnjem vremenu, a naročito iskustvo onih koji su lično u toku rata patili ili potencijalno ili konkretno bilo izloženi proganjanju. Ciljevi takvih izložbi su iskazivanje poštovanja žrtavama, opisivanje i simbolično očuvanje izgubljenog, kao i podizanje optužbe.

Izložbe koje idu dalje od ovakvog tipa predstavljanja, imaju za preduslov tvorce izložbe koji još umeju smisleno da tumače događanje zločina, bilo iz perspektive, jer su lično bili učesnici zbivanja, bilo u vezi sa (naknadnim) društvenim namerama tumačenja. Posmatrano sa tog stanovišta, baš zbog toga nije začuđujuće, što su pre svega politički progonjeni ljudi i borci otpora bili oni, koji su kao prvi planirali, odnosno, zahtevali takve izložbe. Dokaz za to je ranije nacionalno-komunističko tumačenje Aušvica. Ili „Muzej otpora“, koji je 1954. godine postavljen na terenu bivšeg zatvoreničkog lohgora Buhenvald, čija je izložba trebalo da pomoću lajtmotiva „umiranjem i borbom do pobeđe“ NDR legitimise kao „bolju Nemačku rođenu iz komunističkog otpora“. Takođe i izložba „*Ghetto Fighters House*“ nastala 1949. godine, u kibucu Lohamei Hagetoat, koja je naročito trebalo da opovrgne prekor da se kao ovce išlo na klanicu, i koja je trebalo da postavi zahtev socijalističkog omladinskog (pionirskog) pokreta da odigra odlučujuću ulogu u toku izgradnje Izraela. A isto tako i projekat francusko-jevrejskog člana pokreta otpora Jicahaka Šnerzona, koji je još u vreme nemačke okupacije osnovao „*Centre de la Documentation de la Vie Juife Contemporain*“ i od početka pedesetih godina pripremao izgradnju velikog memorijala sa priključenim centrima za istraživanje i dokumentaciju u Parizu, koji ne bi služio samo sećanju na gotovo potpuno uništeno evropsko jevrejstvo, nego bi istovremeno trajno obavezivao Evropu da se drži svojih civilizacijskih temelja. Neka bude jasno da se ni jedna od tih izložbi nije prikazivala u neku ruku autonomno, kao samostalna izložba, nego da su uvek bile uključene u spomenički i memorijalni kon-

tekst, koji ih je – i sebe u njima – potkrepljivao. Ukoliko se taj simbolički kontekst u odnosu na izložbe na neistorijskim mestima mogao ostvariti kakogod se htelo, onda je situacija za izložbe na istorijskim mestima, pre svega u nekadašnjim logorima, prikazivana drugačije, pogotovu ako logori u celosti ili delimično nisu bili uništeni. U tom slučaju, nikako nije bilo sigurno da će se logori kao „spomenici iz tog vremena“ (Johan Gustav Drojzen) prilagoditi nameranim tumačenjima, nego će, baš naprotiv, kao realnosti ili ansambli realnosti zahtevati sopstveno istorijsko istraživanje i interpretaciju. To decenijama nije izostalo ne samo – ali takođe, baš naročito – u Nemačkoj. Uobičajeno je, naprotiv, bilo odnošenje relikta sve do ostataka, koji su bili neophodni za obeležavanje dotičnog mesta, a koji se ne bi usprotivili namerama tumačenja – u koja valja ubrajati i „želju da se više ni na šta ne podseća“. U ne baš retkim slučajevima – tako u Buhensvaldu, Dahau-u, Flossenburgu, Neuengameu, Sachsenhauzenu ili Ravensbriku – to je dovodilo do nestajanja čitavih areala logora, na njima je narastalo nešto drugo, sve do pragmatičnog naknadnog korišćenja ili čak do toga da se na njima nešto gradilo; u slučaju gotovo svih spoljnih logora to je vodilo gotovo do toga da se u potpunosti učine neprepoznatljivim.

Vreme je da se na ovom mestu tačnije progovori o Zapadnoj Nemačkoj. Dok su memorijalni centri i antifašističke izložbe u NDR jednim delom bili poželjni, na kraju čak i propisani sa državne strane, u Saveznoj Republici Nemačkoj su sve do osamdesetih godina nailazili na jasan otpor. Ukoliko se ne uzme u obzir dokumentacioni centar postavljen 1952. godine u memorijalnom centru Plecenze, mestu koje više treba da podseća na građanski otpor, a manje na mesto sećanja na nemačke zločine, onda je stalna izložba postavljena 1965. godine u Dahau-u uopšte prva značajna izložba u Saveznoj Republici. Odgovoran za nju bio je (i jeste), međutim – državnim ugovorom sankcionisani – međunarodni Dahau-Komitet preživelih zatvorenika, pa je, ako se posmatra na taj način, takoreći više eksteritorijalan, a manje čin rane zapadno-nemačke samorefleksije. Bilo kako bilo, ona predstavlja prototip za razumevanje izložbi povezanih sa nacionalsocijalizmom, koji je bio dominantan sve do osamdesetih godina, a delimično je još i danas. Uveličane fotografije i dokumenti vezani za ubilačke namere nacionalsocijalista trebalo je da govore same po sebi i da neposredno predstave nacionalsocijalističku prošlost. Jedni drugima suprotstavljeni bili su nečovečni krivci i (bespomoćne)

žrtve. Jedva da su prikazivane realnosti, ne na poslednjem mestu, zbog toga što ih više nije bilo, zato što ih nijedna institucija posle 1945. godine nije sistematično prikupljala i arhivirala. Nije teško prepoznati da izložba sledi modus konfrontacije sa nacionalsocijalističkim zločinima, kakav se upražnjavao prilikom poseta posle otvaranja koncentracionih logora. Fotografije važe kao autentični izraz logorske stvarnosti u smislu zamrznutog, zaustavljenog vremena. Strahota, gnušanje i saučešće treba da učine otpornim na nacionalsocijalističko misaono nasleđe i da kulminiraju u jednom „Nikada više!“

Ako sve do osamdesetih godina XX veka nije postojala stvarna teoretska diskusija o izložbama – ili, ako jeste, samo u veoma ograničenim okvirima – onda je to bilo zbog toga, što u to vreme za izložbe od najvećeg značaja nije bilo pitanje „kako?“, nego „da li?“, t. j., pitanje mogućnosti njihovog političkog sprovođenja protiv neretko veoma žestokih otpora. U to vreme se zapravo i nije radilo o izložbama, nego o ponovnom predstavljanju dokaza za činjenično stanje nacionalsocijalističke prošlosti i njenog zločinačkog karaktera. U tom kontekstu, nekadašnji logori su takoreći bili topografski konkretni, koji su stajali nasuprot omalovažavanjima, poricanjima i zahtevima da se ispod svega podvuče crta. Pojedina lica, građanske inicijative i udruženja kao „Akcija znak ispaštanja“ („*Aktion Sühnezeichen*“) bili su – često u vezi sa preživelima – nosioci tog aranžmana, a manje politika ili javne korporacije, odnosno, javne institucije kao postojeći istorijski muzeji. Protiv shvatanja memorijalnih centara kao muzeja su se, doduše, branili i sami akteri. U tada nadolazećim pojmovima, kao „radni memorijalni centri“ ili „memorijalni centri kao mesta učenja“, implicirano je da bi isto tako trebalo izbeći istorizaciju nacionalsocijalističke prošlosti i njene transformacije u neko, može biti zanimljivo, ali mrtvo, jer sopstvenoj epohi više ne pripadajuće muzejsko dobro, kao i korišćenje memorijalnih centara za čisto ritualne oblike spomena. Tek sa opsežnim prihvatanjem rada memorijalnih centara poznih osamdesetih i ranih devedesetih godina, počela je – ovu karakterizaciju, međutim, treba shvatiti kao relativnu – šira diskusija o dotadašnjoj praksi postavki. Tada je kritikovano izostavljanje čitavih tematskih kompleksa, kao što su uvezivanje logora u njihovu okolinu, struktura koncentracionih logora, otpor u svom svojem zamahu, sastav „zatvoreničkog društva“, promena funkcija logora, određene grupe žrtava, redukcija istorije žrtava na

njihovo svojstvo žrtava i konkretna istorija SS, njenih pripadnika i njena ideologija. Kao problem postavljena su, međutim, takođe i ubeđenja kojima su se rukovodile prezentacije, kao što je da slike i dokumenti treba da „govore sami za sebe“, nereflektovano preuzimanje i reprodukcija perspektive krivaca naivnim korišćenjem fotografija i dokumenata, suprotstavljanje van konteksta (bespomoćnih) žrtava i (neljudskih) krivaca, otrcano korišćenje uvek istih fotografija, ili redukcija rasprave sa nacionalsocijalističkom prošlošću na užasavanje i gnušanje, ali bez preciznog naučnog utemeljenja. Sve više se diskutovalo i o mogućnostima umetnosti, na primer, o njenoj sposobnosti da živo prikaže apstraktna činjenična stanja, da razbije navike na osnovu kojih se vide stvari ili da podigne mostove kroz vreme. Iako su ovde naznačeni tematski kompleksi zapravo imali historiografsku, prema izvorima, odnosno ideologijama, kritičnu, pedagošku, muzeološku ili estetsku pozadinu, diskusije na kraju nisu bile motivisane sa te strane. Štaviše, jasno izrečeno ili neizrečeno, radilo se o tome, na koji način da se žrtvama ukaže pravda, da se prekine sa subkutanim prenošenjem tradicije nacionalsocijalističkih pogleda, kao i da se prekine sa načinima opažanja, što bi nemačko društvo moglo da očisti od još uvek postojećeg nacionalsocijalističkog šljama. Posmatrano na taj način su izložbe manje bile mediji za informaciju, a mnogo više mediji za evociranje onoga što se poricalo, ispovesti, prostori za prečišćavanje, zauzimanje političkih stavova i institucije za vaspitavanje u čijem je centru pre svega stajao jedan pojam: zaprepašćenost.

Na nemačkom jeziku reč „zaprepašćenost“ (Betroffenheit) ima dva značenja koja se ne poklapaju potpuno. Prvo: nešto me čini zaprepašćenim, to znači, izaziva buđenje osećanja saučešća. Drugo: nešto se mene tiče konkretno, ukoliko po mene ima realne posledice. Obe varijante značenja se, kao rukovodeći principi, nalaze u prezentacijama sa različitim značajem u trenutno postojećim izložbama - i to ne samo u Nemačkoj. Kao da su drvorezi pri tome se jedna drugoj mogu suprotstaviti kao dve osnovne varijante: narativne i dokumentirajuće argumentujuće izložbe.

Najpoznatiji protagonist prvog tipa bio je Šaike Vajnberg, direktor-osnivač „United States Holocaust Memorial Museum“ u Vašingtonu. Njegov diktum je glasio: „one exposition – one narrative“ (jedna postavka – jedna priča). Narativno ovde zapravo stoji za „story“, (priču), to znači za jedan hronološki-semantički entitet,

koji prethodi objektima izložbe, a koji reguliše postavku izložbenog dobra u smislu određene metaporuke. Argumenti za takav tip izložbe bili su i jesu uglavnom u dejstvu: preglednost, razumljivost, afektivna potencija, odnosno, jednostavnost, popularnost, (negativna) fascinacija, identifikacija (sa progonjenima.)

Dokumentirajuće-argumentirajuće izložbe, kao ona u Buhenvaldu, nisu postavljene na osnovu narativa koji im prethodi – ali jesu na osnovu naučnih saznanja – nego podrazumevaju realnosti. U njih spadaju kako objekti, tako i tekstualni dokumenti ili istorijske dokumentarne slike kao podsticaji za moć istorijskog zamišljanja, koja sa svoje strane opet izazivaju dostignuća sećanja i tumačenja, koja moraju da se reflektuju u raspravi sa prevaziđenim istorijskim materijalom. Oslanjajući se na Humbolta, moglo bi se reći: rezultati moći uobražavanja treba da se prevedu u rezultate razuma, a da pri tom ne izgube svoju čulno-emocionalnu bazu. Taj način postupanja nije samo proizašao iz skepse da pokrenuto osećanje još nije automatski i ubeđenje, a identifikacija nije saznanje, nego se izvodi na osnovu razmišljanja o specifičnosti nacionalsocijalističkih zločina, posebno masovnog ubistva evropskih Jevreja. Da bi se naznačilo samo troje: Prvo: kao *jedna* priča, nacionalsocijalistički zločini mogu da se ispričaju samo iz *jedne* perspektive, što se, ako je to perspektiva jedne grupe žrtava ili otpora, može shvatiti kao poseban oblik priznavanja dostojanstva, međutim, iz naučno-istorijske perspektive mora da važi dekontekstualizacija, odnosno, skraćivanje. (Tako se ni istorija jednog koncentracionog logora na osnovu promena funkcije logora, hijerarhije zatvorenika i sastava „zatvoreničkog“ društva, koje se menja, ne može prikazati jednostrano.) Drugo, funkcionalno jezgro nacionalsocijalističkog državnog zločina, birokratska podela rada pri ubijanju, ne može da se prikaže narativno-čulnom prezentacijom. I, treće, uništavanje ljudi isključivo na osnovu njihovog porekla, koje je na osnovu svih nasleđenih civilizacijskih predstava bezrazložno, ne može da se ispriča bez *naknadne* konstrukcije smisla. Ukratko bi moglo da se kaže da narativne izložbe o slomu civilizacije zaključuju na taj način, što se ono „Potom“ – osnivanje države Izraela, osnivanje NDR-a kao bolje Nemačke, ostvarenje ljudskih prava ili etabliranje zapadnog pojma vrednosti – tretira kao tajni telos (cilj) istorije, što joj naknadno daje smisao; smisao koji se istovremeno čini i kao svrha i cilj vaspitanja. Na taj način posmatrano, te izložbe imaju funkcije prezentacije identiteta (Herman Libe) u

jednom više od samo kulturno-kompenzacijskog značenja. Dokumentirajuće-argumentirajuće izložbe, naprotiv, ne pokušavaju da zaključče slom civilizacije, nego u onoj fragmentarnoj realnosti na neki način vide njegov odsjaj i povod za sopstveno traganje, postavljanje pitanja, zaključivanje, zauzimanje stava. Ne poričući nastavak istorije posle Aušvica, one insistiraju na tome da ono „Potom“ svaka generacija komunikativno mora da uspostavi novo. Tako posmatrano su izložbe, koje same po sebi ne podrazumevaju osnovne humane i civilizacijske norme, zapravo izložbe iščuđavanja (Peter Sloterdijk) u vezi s onim što se čini kao da se civilizacijski samo po sebi podrazumeva.

Savremena situacija obeležena je sledećim karakteristikama:

1. Forsiranim postavljanjem novih izložbi i novom konceptualizacijom starijih poredaka. Posledica je, pored ostalog, „glad za realnostima“, što se pokazuje i falsifikovanjem objekata nacionalsocijalizma i koncentracionih logora. Pošto nedostaju realnosti za specifične kontekste, često jača tendencija da se realnosti tretiraju kao simboli i koriste kao takve.

2. Gladju za neposrednošću i autentičnošću. Izjave svedoka vremena i mesta bivših logora posebno, ali takođe i fotografije i filmovi, koji se pronalaze u sve većem broju, višestruko važe kao neposredni i opširni odraz prošlosti. Postupak koji je kritičan prema izvorima sa svedočanstvima iskustvene istorije za čas se učini kao novo oduzimanja dostojanstva žrtvama; ukazivanje na to da su bivši logori, memorijalni centri, doduše istorijska, ali nikako autentična mesta, nego su zbog zanemarivanja, masivnih zahvata, postavljanja spomenika, odnosno, rušenja spomenika ili manje ili više promišljenih mera za održavanje i restauraciju, tumačena i na drugi način, pa su pretumačena ispreplitanjam spomenika sa realnostima, što za čas postane nepotrebno otežavanje neposrednog kontakta sa prošlošću.

3. Antagonizmom između arheoloških koncepcija, koje obezbeđuju tragove, koje istoriju sećanja od 1945. godine žele da reflektuju i dokumentuju vezane za određeno mesto, i onih, koje hoće da rekonstruišu kako je sve to zapravo bilo.

4. Tendencije progresivne normalizacije, kako u pozitivnom, tako i u negativnom smislu. U pozitivnom smislu – a ovde govorim za Saveznu Republiku Nemačku – utoliko, što su memorijalni centri i druge institucije za čuvanje sećanja, koje se odnose na nacionalsocijalističku prošlost, društveno prihvaćene šire nego u

prethodnom periodu i, pošto savezna vlada od ove godine načelno učestvuje u njihovom finansiranju, mnoge se izgrađuju i ovog časa. U negativnom smislu zbog toga, što se upravo istorijska mesta sa rastućom tendencijom koriste i kao mesta za doživljaje i znamenitosti, koje više ne pripadaju svom sopstvenom vremenu, pa su zbog toga pogodne da se uživa u dražima grozota ili uzvišenosti.

5. Shvatanjem da je tehnička modernizacija istovetna sa uspešnim posredovanjem.

6. Zahtevom da izložbe i izvan svoje realne svrhe treba žrtvama da vrate njihov potpuni identitet, da takoreći simbolički ukinu, odnosno, obeštete što im je učinjeno nažao.

i 7. Tendencijom da se muzejska arhitektura započne kao spomenik, kao spomenik koji prošlost tumači još i pre nego što se neko bavio dokumentima i prisvajajući je određuje joj pravac, koji se bajagi sam po sebi razume, a koji je afektivno utemeljen (Jevrejski muzej u Berlinu, Jad Vašem Masterplan 2001. godine.).

Završna primedba

Što su realnosti manje uvezane u lično sećanje i međusobne odnose sećanja – a može se sagledati kada to više neće moći da budu – to će se manje razumevati same po sebi. To takođe važi i za realnosti na kojima se lepi krv. Onda više neće biti izvesno da li deluju u smislu povoda za sećanje i da li će biti materijalni nosioci istorijskog i etičkog obrazovanja. Štaviše, one mogu više ništa da ne iskazuju, da mašti daju povoda da sa njima učini što god želi ili da se koriste selektivno, pogrešno ili protivno istini u svrhu manipulacije ili (političke) instrumentalizacije. To nije ništa novo i prisutno je u pogledu svake prošlosti, ali dobija na značaju ako se zna da jedva da postoji istorijsko-kritičko saznanje o realnostima i još uvek nedovoljno razvijeno saznanje o slikama upravo u odnosu na nacionalsocijalističku prošlost. Relikvijama se poklanja poverenje, one se ne ispituju i ne rešavaju kao zagonetke. Za dokaze o zločinima važi to isto iz suprotnog razloga, ukoliko neko pokušava da se zločini učine bezazlenim ili prečute. Ukratko, zbirke su – ako o takvima u strožem smislu uopšte može da bude govora – u mnogim institucijama u rizičnom stanju. Istorija i istorija predanja bezbrojnih artefakta nije, ili je samo veoma neodređeno dokumentovana. Inventari i knjige o prenošenju su pune praznina ili uopšte ne postoje. Umesto namere da se pomoću arhitekture tumačenja

ili izazivanjem impresija, medijalnih mašinerija neposrednosti ili kulturno-istorijske prakse fascinacije, sve više snažno poveže sve, sve je labavija veza između nacionalsocijalističke prošlosti i savremenosti, bez obzira sa kakvom namerom, meni se čini da je neophodno da se deponovanju kao preduslovu za eksponiranje pokloni veća i svakako temeljnija pažnja. Preduslov za to je svesno rasplitanje realnosti i relikvija, ili, drugačije rečeno, ukidanje respekta u odnosu na relikviju usled brižljivosti u ophođenju sa realnošću. Taj proces bi mogao da se shvati kao pristup istorijski reflektovanoj, opreznoj profanizaciji, profanizaciji mimo svake trivializacije, što će sećanju pružiti podršku, težinu i trajnost.

Primedbe

- 1) Vidi takođe Knige, Folkhard: „Buhenvald“, („Buchenwald“) u Hofman Detlef (Hoffmann, Detlef), priređivač, „Sećanje na stvari. Relikti koncentracionih logora i spomenici koncentracionih logora“, („Das Gedächtnis der Dinge. KZ-Relikte und KZ-Denkmäler“) 1945-1995, Frankfurt na Majni, Njujork, 1998. Str. 93-173.
- 2) National Archives, Vašington, Record Group 331/SHAEF/G-5/DP2711/7.1 Report of General Drapa to SHAEF (30.4.1945).
- 3) National Archives, Vašington, Record Group 331/SHAEF/G-5/DP2711/7.21 Message from General Omar Bradley, (XII. Corps) to ETUSA (9. 5. 1945.)
- 4) Bekert Verner A, (Beckert Werner A): „Istina o koncentracionom logoru Buhenvald“ („Die Wahrheit über das Konzentrationslager Buchenwald“), Vajmar, 1945, nepaginirano. – Verner A. Bekert, (rođen 1900. godine) nemačko-jevrejskog porekla, uhapšen 1936. godine u Nirnbergu, 1937/38 koncentracioni logor Dahau, 1938-1945 koncentracioni logor Buhenvald. Posle oslobođenja poseduje samoizdat i knjižaru u Vajmaru, početkom pedesetih godina bekstvo na Zapad.